

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

7

Kurucusu:

Hakkı Dursun YILDIZ



Âmil ÇELEBİOĞLU Armağanı

İstanbul, 1993

BİR NAZİRE MECMÛASI

HÜSEYİN AYAN*

Türk Edebiyatı Tarihi ile ilgilenen araştırmacıların hiçbir zaman gözardı edemeyeceği kaynaklardan birisi de “nazîreler mecmûaları”dır. Bu ad altında bilinen mecmûalar çok değildir. Derleyenleri bilinen “nazîreler mecmûaları” şunlardır:

1- Mecmûatü'n-Nezâ'ir,

Ömer bin Mezîd tarafından 840 H./1436 M.de hazırlanan bu mecmûa, şimdilik en eski bilinenidir. Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT'ın gayretiyle, günümüz araştırmacı ve okuyucularının eline verilmiştir¹.

2- Câmî 'u'n-Nezâ'ir,

Eğirdirli Hacı Kemâl'in 918 H./1512 M.de hazırladığı bu mecmûa 496 yaprak olup 266 şairin ve, Mevcûatü'n-Nezâ'ir'de Ömer b. Mezîd'in açtığı yoldan yürüyerek, kendi şiirlerini ihtiva etmektedir.

3- Mecma'u'n-Nezâ'ir,

Türk Edebiyatında sâdeleşme akımının öncüsü olarak bilinen Edirneli Nazmî'nin 930 H./1523 M.de tamamladığı ve 243 şâirin şiirlerini, vezinlere ve kafiyelere göre sıralanmış olarak bir araya getiren bir mecmûadır².

4- Pervâne Bey Mecmûası,

Pervâne Bey tarafından 968 H./1560 M.de, derlenmiş olan bu mecmûa, 641 yapraklık büyük bir eserdir.

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü Müdürü.

¹ Ömer bin Mezîd, *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*, (Haz. Doç.Dr. Mustafa CANPOLAT) Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982, Türk Dil Kurumu Ya. 370.

² Agâh Sırrı LÉVEND, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973, I. c., s. 168

5- Metâli'u'n-Nezâ'ir,

Budinli Hisâlî (ö.1062 H./1651 M.) 'nin hazırladığı bu mecmûa, şairin kendi matla'larını eklediği, vezin ve kâfiyelere göre sıralanmış matla'lardan meydana gelmektedir.

Yazarları ve derlendiği yılları bilinen "nazîre mecmûaları", işte bir elin 5 parmağı kadardır.

Kütüphanelerimizde, yazarları üzerinde ihtilâf bulunan başka birkaç mecmûa daha vardır. Bunlar, İstanbul üniversitesi Kütüphanesi TY No: 739, 920, 1547 ve 2955'te kayıtlı bulunan mecmûalardır³.

Görüldüğü üzere, edebiyat tarihimizin kaynakları arasında blunan bu 'nazîreler mecmûaları" sayıca az olmalarına rağmen yeteri kadar incelenmemiştir. Ömer B. Mezîd'in Mecmû'atü'n-Nezâ'ir'inden başkası da günümüz okuyucusunun istifadesine sunulamamıştır. Halbuki, Türk şiirinin yüzyıllar içindeki şeyri, gelişmesi, duraklaması ve yeni mânâ ve ifâdeler kazanması, araştırmacılar tarafından, bu "nazîreler mecmûaları" nın yardımıyla daha kolay izlenebilir.

Biz bu yazımızla, "nazîre mecmûaları"ndan, varlığı bilinen fakat, incelenmesine gerek duyulmayan bir "Mecmû'a-i Nezâ'ir"den söz edeceğiz. Söz konusu mecmûa, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 2456 numarada kayıtlıdır⁴.

³ a.g.e., s. 169.

⁴ Merhum Abdülbakı GÖLPINARLI, hazırladığı katalogda, mecmûa hakkında şu bilgileri vermektedir:

Cilt eb'âdı : 20 X 13.5

Yazı eb'âdı: Muhtelif

Yazı harekeli nesih. 159 yap. S.lerdeki satırlar muhtelif.

Tâlib, Hayretî, Kerim, Kaadiri, İshak, Ahî, Revânî, Câmî, Behiştî, İşkry, İlmî, Nizâmî, Necâti, Vasfî, Nazmî, Derûnî, Hilâlî, Ahmedî. Ca'fer, Hecrî, Hafî, Nasûhî, Muîdî, Kudsi, Sâdıky, Maşerî, Fehmî, Servî, Ömrî, Mesîhî, Sürûrî, Sehî, Cemâlî, Resmî, Fârisî, Zâtî, Rıyazî, Lâmiî, Câmî, Sâky, Kemâl, Şemsî, Husrev, İzârî, Selâmî, Hayâlî, Câmîî, Usûlî, Niyâzî (-i Kadîm), Cem, Atâ, Necmî, Gazîbî, Fegaanî, Subhî, Katîfî, Medhî, Kerîmî, Halîfe, Rûhî, Cuvânî, Şâhî, Safî hicri X - XI. yüzyıllarda (XVI-XVII) yaşamış şâirlerin kaafiyeye göre, birbirlerine nazîreleri yazılmıştır. Şâirlerin adlarını, mecmûadaki sıraya göre yazdık. Birçok şiire Nazmî'nin de nazîresi bulunduğu göre

İncelemekte olduğumuz mecmûada, merhum Gölpınarlı'nın tesbit edip adlarını saydığı şairlerin sayısı 63'tür. Halbuki 159 yaprakтан ibaret olan bu mecmûada, bizim tesbitimize göre 170 şairin manzumesi bulunmaktadır. Ayrıca şairlerine yer verilen bu şairlerin XVI. ve daha eski yüzyıllarda yaşayanlardan oldukları da gözden kaçmamaktadır.

Mecmûanın harekeli nesihle yazılmış olması, Türk Dili incelemeleri bakımından son derece büyük değer taşımaktadır. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 2456 numara ile kayıtlı bulunan bu mecmûa, eskiliği ve muhtevası bakımından da incelenmeye değer görülmektedir.

Bazı özelliklerini dile getirerek, bilim dünyamıza tanıtmak istediğimiz bu değerli mecmûada Hayretî (ö. 941 II./1534-5 M.)'nin 70 gazeline yer verilmiştir⁵. İkinci sırayı 58 gazelle 'İşkî almaktadır. Nazîre mecmûasında Necâtî'nin 52, Behiştî'nin (bazıları sahife kenarında olmak üzere) 40, Nazmî'nin 40, Hayâlî'nin 34, İshâk Çelebi'nin 28, Ahmed Paşa'nın 20, Revânî ve Zâtî'nin 18, Âhî ve Şem'î'nin 12, Tâc-zâde Ca'fer Çelebi'nin 10, Mesîhî ve Muhibbî (Kanûnî Sultan Süleyman)'nin 9, Fevri'nin 8, Fuzûlî'nin ve Karamanlı Nizâmî'nin 7, Cevânî, 'Ulûmî ve Emrî'nin 6, 'Ubeydî ('Abîdî olarak harekeli), Hasbî ve Câmî'î'nin 5'er

955 te (1548) vefât eden Edirne'li Nazmî'nin Nazâ'ir mecmûaları esas tutularak tertîb edildiğine hükmetmek gerekir. Ancak Nazmî'nin İst. Üniv. K.de Türkçe yazılardan 920 No. da kayıtlı büyük nazireler mecmûasıyla aynı K.nin aynı yazıları arasında 739 No.da kayıtlı ve 250 yap. küçük nazireler mecmûasındaki bâzı gazeller, bu mecmûada bulunmakla berâber bu nüsha onlardan başkadır. Başı ve sonu eksiktir. 2.b, 5. b, 6. b, 52. b, 56. b, 58. b, 82. b, 83. b, 99. b, 145. b den sonra da noksanlar var. Bazı yerlerde kenarlara da gazeller yazılmış.

Baş : مرغ زرین بر زمرّد آهیان لو تو خدا

بال آچوب اوچمق دلو هر صبح کویکدن یکا

(1.b)

Son : اهل عشق اظفر بهشتی حسن گلر سلك خاد اولوب

تكیه حیرتده بر حیرانه بکرتلم سنی

(159. b)

⁵ Bazı Nazîre mecmûaları, bunları düzenleyenlerinin en fazla şiirini ihtiva etmelerini gözönünde tutarsak, bu nazîre mecmûasının da Hayretî tarafından meydana getirildiğini söylemek gerekir. Ancak kayıtlarda buna dair bilgiye rastlanmamaktadır.

gazeli bulunmaktadır. Bunlardan başka Mu'îdî, Sâdıkî, 'Ömrî, 'Atâ, Yahyâ, Ahmedî, Sürûrî, Figânî, Tâlibî ve Subhî bu mecmûada 4'er gazelle temsil edilmektedir. 'İlmî, Vasfî, Şemsî, Halife, Fakîrî, Rahmî, Remzî Latîffî, Şeyhî, 'Adlî bu nazîreler mecmûasında 3'er gazelle takdim edilmektedir.

Bu saydıklarımızdan başka, aşağıda adlarını veya mahlaslarını sıralayacağımız şairlerin bu mecmûada birer veyahut ikişer şiiri vardır. Bunlar mecmûada rastlanan şiirlerinin sırasına göre şunlardır:

Şehîdî, Kâdirî, Câmî, Derûnî, Hilâlî, Hicrî, Hafî, Nasûhî, Kudsfî, Mahşerî, Servî, Sehî, Cemâlî, Usûlî, Niyâzî-i Kadîm, Cem, Necmî, Kadrî, Ferruhî, Kevserî, Garîbî, Zârî, Medhî, Kerîmî, Rûhî, İbrâhîm, Sun'î, Zülffî, Tâli'î, Bâkî, Şerîffî, Hızrî, Sahrî, Şâhî, Nâdirî, Hatâyî, Sivâsî, Vahyî, Hamdî, Lem'î, Sâlih, Firâkî, Vâhî, Feyzî, Şikârî, 'Abdî, Na'tî, Melûlî, Pertevî, Yümnî, Sa'dî, Halîlî, Huzûrî, Emre, Karârî, Dâ'î, Zihnî, Hemdemî, Hadîdî, Rahmânî, Şu'ûrî, Helâkî, Şehîdî, Sünnî, 'Avnî, Habîbî, Sabûhî, Mu'înî Sabâhî, Rumûzî, Rahîmî, Na'imî, Şâver, Sübûtî, Kemâl Paşa-zâde, Mahremî, Za'îffî, Bezmî, Nâmî, 'Adnî, Sultan Selîm, Lütffî, Kabûlî, Hâverî, Hâşimî, Şifâyî, 'Ayânî, Bahârî, Sabâyî, Şâmî, Nehârî, Esîrî, Gedâyî, Fazlî, Sinânî, 'Uşşâkî, Zülâlî, Sadrî, Kurbî, Safâyî, Nihânî, Seyfî, Zuhûrî, Likâyî, Keşfî, Güllâbî, Şânî, Hayâtî, ve Neşâtî.

Mecmûada manzumeleri bulunan şairlerin yaşadıkları yüzyılları tesbit için, ilk iş olarak, XVI. yüzyılda yazılan:

1. Sehî Bey'in Heşt-Bihişt (1538 M.)'ini,
2. Latîffî'nin Tezkire-i Şu'arâ (1546 M.)'sını,
3. Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-Şu'arâ (1566 M.)'sını,
4. Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü's-Şu'arâ (1585)'sını

5. Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ (1593)'sını, taramak gereğini duyduk. Yukarıda adları veya mahlaslarını sıraladığımız şairlerden olup, mecmûada birer gazeli bulunan Mahşerî, Sivâsî, Pertevî, Karârî, Enîsî, Remîmî, Rahmânî, Şu'ûrî, Sabâhî, Fûrkatî, Şifâyî, 'Uşşâkî, Cüllâbî ve Neşâtî'ye

XVI. yüzyıl tezkirelerinde rastlanamamıştır. Bu adlar arasında Enîsî'yi, ayrı tutarak⁶ diğerleri hakkında bir açıklamada bulunmak yerinde olacaktır. Mecmûaya birer gazeli alınanlardan Mahşerî, Sivasî, Pertevi, Sabâhî ve Cüllâbî'nin adlarına, Tezkire'lerde rastlanamamıştır. Karârî ve 'Uşşâkî'ye Fatîn'in Hâtimetü'l-Eş'âr (yazılışı: 1853 M.)'ında; Şifâyî'ye Seyyid Mehmed Rızâ'nın Tezkire-i Rızâ (yazılışı: 1640 M.)'sında; Şu'ûrî'ye, Safâyî'nin Nühbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr (yazılışı: 1720)'ında; Neşâtî'ye, Hacı Tevfik'in Mecmû'atü't-Terâcim (yazılışı: 1859-60)'inde rastlamaktayız. Fûrkatî'ye gelince, Hâtimetü'l-Eş'âr'a kadar, tezkireler, böyle bir mahlasa yer vermezler. Ancak, Ömer b. Mezîd'in Mecmû'atü'n-Nezâ'ir'inde (bk. s. 175, 183)⁷. Fûrkatî'nin iki nazîresi bulunmaktadır. Buradan hareketle, mecmûanın kâğıd ve yazı özelliklerine de bakarak, Fûrkatî gibi sadece birer nazîresi bulunan Mahşerî, Sivasî, Pertevî, Sabâhî, Cüllâbî'yi de gözden uzak tutmayarak, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ndeki 2456 numara ile kayıtlı bulunan "Mecmû'a-i Nezâ'ir", XVI. yüzyıl Türk Edebiyatı ürünüdür, diyebiliriz. Mecmûa, ihtiva ettiği şiirler kadar, harekeli olmasından dolayı, Türk Dili Tarihi araştırmaları için de son derece değerli bir kaynaktır.

"Mecmû'a-i Nezâ'ir'de, 62 'si sahife kenarlarında olmak üzere 170 şairin 761 gazeli bulunmaktadır.

Yukarıdan beri sözünü ettiğimiz bu mecmûadan bir iki sahifesinin fotokopisi ve bu sahifelerde yer alan manzûmelerin metnini, bilim dünyamıza sunuyoruz.

25^b 33b 'İşkuñla ölmek oldı baña ey püser lezîz
Yârı muvâfaqatla olur bir sefer lezîz
Boynuña qol dolayu lebüñ emdügüm bu kim
Peyvend olunca şâh-ı ter olur semerlezîz
Şoşbetde baña bûselerüñ şun kim olmaya
Gülzâr içinde şoşbet-i mey ol kadar lezîz

⁶ Mücîb Tezkiresi ile Safâyî Tezkiresi'nde Enîsî, Enisî (Kelîm-zâde) ve Enîsî (Şeyh) adlarına rastlanmakta ise de, bu Enîsî'nin adı geçen İnîsî'lerden başkası olma ihtimâli vardır.

⁷ Ömer b. Mezîd, *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*, s. 175, 183.

Gül yaprağı durur şekerin leblerün velî
 Hürşîd-i hüsn ile olur ol gül-şeker lezîz
 Nergislerünü ço uyusun gül yüzünde kim
 Olur bahâr günleri hıvâb-ı şaher lezîz

(Yerinde yoktur.)

Oldı turunc-ı ğabğabuñ ey sîm-ber lezîz
 Olmaz behist meyveleri bu kadar lezîz
 Vaşluñ na'îmi lezzetini kand ise yesem
 K'oldı ğamuñ dile nite kim gül-şeker lezîz
 Bâğ-ı cihânda bitmeye ey nañl-i fitne-bâr
 Şîrn lebüñ gibi dağı hurmâ-yı ter lezîz
 Şekker lebüñ mi virdi halâvet sözün'e kim
 Düşnâm-i telh andan olur ey püser lezîz
 Şol deñlü zahr-i kahr içürür AHMED'e ğamuñ
 Kim görünür müdâm aña hûn-ı şeker lezîz

26^a 34^a 'Uşşâka medh idüp lebüñ ey şîve-ger lezîz
 Şundum bu teşne dillere cüllâb-ı ter lezîz
 Tenhâda baña va'de-i bûseñ şorar gönül
 Ağzuñ arar ki senden ala bir haber lezîz
 Cânum şafâlanur yüzün öpdükçe gerçi kim
 Olmaz ağızda ta'm ilegül-berg-i ter lezîz
 Yârân-ı 'ışkâ şor lebüñün ince sözlerin
 Cân 'âlemini fehm ider ehl-i nazâr lezîz
 Ög ey MU'İDİ öger iseñ la'l-i yâri kim
 Zeyn itdi hüsnî bezmine nuql ü şeker lezîz

Bitürdi leblerün yine hurmâ-yı ter lezîz
 Devr-i lebüñde yiter bu hurmâ-yı ter lezîz (v.bozuk)

Bâg-ı cemâlûñ içre ne şeftâlûdür lebûñ
 K'ola behişt meyveleri bu kadar lezîz
 Tekrâr gelse lebleri lezzet virür dile
 Perverde-i fevâkihi cüllâb ider lezîz
 Bir gün didûñ ki gel lebüm em derde çâredür
 Şekker lebûñden ola baña bu haber lezîz
 La'lûñ şerâbı yâdına kanlar yudalı CEM
 Hoş görünür müdâm aña hûn-ı ciger lezîz

Bâg-ı cinânda gerçi olur meyveler lezîz
 Olmaz şeker lebûñ gibi hürmâ-yı ter lezîz
 Şîrîn lebûñe sehd ü şeker kıanda öykine
 K'olmaz na'îm-i huld-i berîn ol kıadar lezîz
 Hayrân olur lebûñde gubâr-ı hañuñ gören
 Esrâr şekker ile olur ey püser lezîz
 Tûtî-i tab'um itse n'ola şekkerîn kelâm
 Vaşf-ı lebûñde eyleyicek nükteler lezîz
 NAZMÎ'ye zıkr-i la'l ü ruñuñdur şafâ viren
 Olur efendi kıanda ise gül-şeker lezîz

26^b 34^b

Virdi mezâk-ı cânâ lebûñ bir haber lezîz
 Şîrîn lañfedür bu ki söyler şeker lezîz
 Bir sîne urdı sîneme ol yâr-ı hoş-hurâm
 Bâg-ı cihânda ber yimedüm bu kıadar lezîz
 Peykân-ı tîri leblerini yardı yâremûñ
 Zîrâ nihâl-i tâzededen olur şemer lezîz
 Dudağı gibi kıâmeti şîrîn olsa n'ola
 Çün başdan ayağa dek ol ney-şeker lezîz
 Cânun 'ATÂ şabâyile gönder nigârûña
 Bir yâr-ı nâziük ile olur çün sefer lezîz

ویندن ایزد باغیندا ایزد باغیندا
 کونن ایزد باغیندا کونن ایزد باغیندا
 ایزد باغیندا ایزد باغیندا ایزد باغیندا
 ایزد باغیندا ایزد باغیندا ایزد باغیندا
 ایزد باغیندا ایزد باغیندا ایزد باغیندا

تیا ارضنا انور و زار و ایزد باغیندا
 یاران عشقه مشور بیچاره خیره ایزد باغیندا

اول ای معنی پی انورنیک اول ای حکیم
 زین ایزد پی حسنه یتیمه اول ای شکر ایزد

تیردی ای ایزد پی حرمای ای ایزد
 باغ حینا انا ایزد نه شقنا اولدورنیک

کلر ایزد نان کلری ایزد ویزدله :
 بریزد و ایزد کلر ایزد ایزد و ایزد

کلر ایزد نان کلری ایزد ویزدله :
 کلر ایزد نان کلری ایزد ویزدله

تفکک بئو ای باغینه ایزد ایزد ایزد

حوسه کورنور مشور ایزد ایزد ایزد

باغ حینا ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد
 ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد

خیرین ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد
 خیرین ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد

خیرین ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد
 خیرین ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد

ایزد باغیندا ایزد باغیندا ایزد باغیندا
 ایزد باغیندا ایزد باغیندا ایزد باغیندا
 ایزد باغیندا ایزد باغیندا ایزد باغیندا
 ایزد باغیندا ایزد باغیندا ایزد باغیندا
 ایزد باغیندا ایزد باغیندا ایزد باغیندا

اول ای معنی پی انورنیک اول ای حکیم
 زین ایزد پی حسنه یتیمه اول ای شکر ایزد
 تیردی ای ایزد پی حرمای ای ایزد
 باغ حینا انا ایزد نه شقنا اولدورنیک
 کلر ایزد نان کلری ایزد ویزدله :
 بریزد و ایزد کلر ایزد ایزد و ایزد
 کلر ایزد نان کلری ایزد ویزدله :
 کلر ایزد نان کلری ایزد ویزدله
 تفکک بئو ای باغینه ایزد ایزد ایزد
 حوسه کورنور مشور ایزد ایزد ایزد
 باغ حینا ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد
 ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد
 خیرین ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد
 خیرین ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد
 خیرین ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد
 خیرین ایزد ایزد ایزد ایزد ایزد